

Riddersvik

KULTURHISTORISK VÄRDEBESKRIVNING

Riddersviks relation till omlandet. Flygbild över Svartsjölandet, Lovö och Lovstaområdet, källa Eniro 2008.

Innehåll

BAKGRUND	3
Syfte och omfattning	3
Skydd enligt PBL	3
Strandskydd	3
Blåmärkta byggnader	3
 HISTORIK	4
Flottvik blir Riddersvik	4
Lövsta by införlivas i ägorna.....	4
Från sommarnöje till permanent bostad	5
Utformning av anläggningen	6
Alléerna	7
Gårdsplanen	7
Trädgården	9
Parken	14
I stadens ägo	16
Ägarlängd	17
 INVENTERING.....	18
Beskrivning av anläggningen	18
Alléerna	19
Gårdsplanen	23
Trädgården	23
Parken	26
 VÄRDEBESKRIVNING	29
Andra gårdar i Stockholmstrakten.....	29
Trädgårdshistoriska värden	30
Framtida åtgärder för att bevara Riddersviks kulturhistoriska värde	31
 KÄLLOR	32

BAKGRUND

Riddersvik ägs idag av Stockholms stad. Arrendatorn för Riddersviks gård har inkommit med förfrågan om att utöka sin konferens och hotellverksamhet och uppföra nya byggnader i anslutning till den historiska anläggningen. Stockholms Stad utreder därför frågan om upprättande av ny detaljplan för Riddersviks gård. Föreliggande arbete utgör en av utredningarna i planprocessen.

En annan fond mot vilken denna utredning kan komma att avteckna sig är frågan om att bygga bostäder i Lövsta-Kyrkhamn-Riddersvik som periodvis varit aktuell. I mars 2007 initierade Exploateringskontoret en förstudie för framtida markanvändning för Lövsta-Kyrkhamn-Riddersvik. Närheten till Riddersviks gård gör att planerna för Lövsta-Kyrkhamn-Riddersvik kommer att påverka gården och dess framtid.

SYFTE OCH OMFATTNING

Syftet med arbetet har varit att synliggöra de kulturhistoriska värden och sammanhang som finns vid Riddersviks trädgårds- och parkanläggning och visa på hur befintliga värden kan bevaras i framtiden.

Uppdraget omfattar en kulturhistorisk värdebeskrivning baserad på arkivstudier samt inventering av anläggningen. Beskrivningen omfattar alléerna, gårdsplan, trädgård och park vid Riddersviks gård.

SKYDD ENLIGT PBL

På kartan över markanvändning och bebyggelseutveckling i översiktsplan 99 markeras det aktuella området som natur och park. På kartan Stockholms grönsstruktur betecknas hela området som närnatur och närpark där gårdsbyggnaden och odlingslotterna mot vattnet beskrivs som "parkanläggning med särskilt bevarandevärde". På kartan över kulturhistoriskt värdefulla miljöer markeras hela Riddersvik som kulturhistoriskt värdefull miljö.

STRANDSKYDD

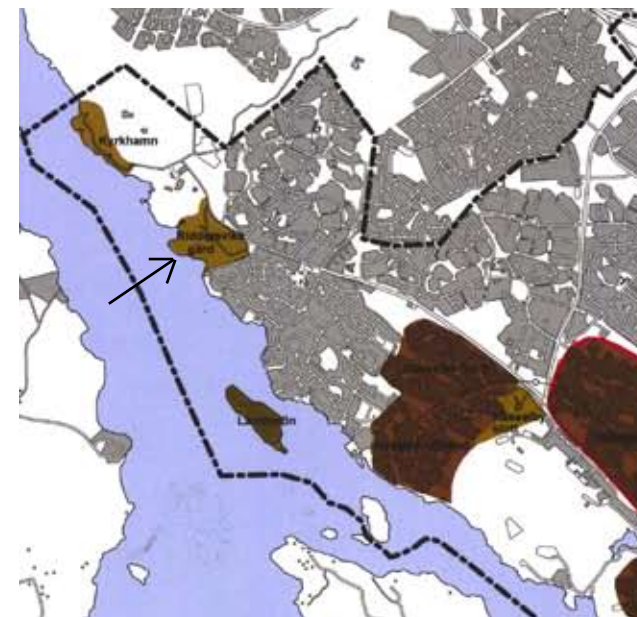
Strandskydd gäller 100 m från strandlinjen.

BLÅMÄRKTA BYGGNADER

Riddersviks huvudbyggnad med flygelbyggnader är blåmärkta av Stockholms stadsmuseum. Skyddsföreskrifter håller på att utarbetas. En blåmärkning innebär att fastighetens kulturhistoriska värde motsvarar rekvisiten för byggnadsminnen enligt kulturminneslagen. Blåmärkningen innebär ett starkt skydd mot rivningar och förvanskningar, men den ger inte husen något absolut skydd. TrädgårdsmästARBostället, källarbyggnaden och uthuset bedöms ha särskilt kulturhistoriskt värde (grönmärkt).

Arkiv- och inventeringsarbete har beställts av

Stocholms stad, exploateringskontoret och utförts av Topia landskapsarkitekter AB
Martha Hedin, landskapsarkitekt LAR/MSA
Ulf Risberg, landskapsarkitekt LAR/MSA
Maria Flinck, trädgårdsantikvarie
Arkiv och inventeringsarbete under april-juni 2008

ÖP 99 Karta över kulturhistoriskt värdefulla miljöer. Pil markerar Riddersviks gård. Den kulturhistoriskt värdefulla miljön omfattar hela Riddersviks inklusive trädskolans som markområde.

TOPIA LANDSKAPSARKITEKTER AB

Repslagargatan 15 A, 118 46 Stockholm
Tfn: 08-654 33 10, www.topia.se

FLOTTVIK BLIR RIDDERSVIK

Nuvarande Riddersvik vid Mälaren hette tidigare Flottvik. Det var ett enkelt kronotorp som tillhörde Lövsta by. På en lantmäterikarta daterad 1690 kan man finna torpet under namnet Flotwijk. Det dåvarande mindre bostads-
huset är på kartan placerat i sydvänt läge, marken består av mindre odlingstegar och ängsmark.

År 1723 friköpte tjänstemannen Isac Salmon kronotorpet Flottvik från Lövsta, men inte för att själv vistas där utan för att belåna huset. På en lantmäterikarta från 1752 bekräftas att torpet ligger utanför Lövsta bys ägor.

1762 köpte hovkällarmästare Elias von Langenberg Flottvik, lät uppföra en ny herrgårdsliknande mangårdsbyggnad och döpte om gården till Riddersvik.

Den gamla huvudvägen ut till Svartsjö slott gick via Barkaby och med färjan från Kyrkhamn, beläget strax norr om Riddersvik, över till Färjestaden på Svartsjölandet. Det betydde att det fanns bra transportvägar både landvägen och med båt från Riddersvik in till Stockholm. Närheten till de båda kungliga slotten och granngården, som var Hässelby gård, bör ha varit faktorer som gjorde läget vid Riddersvik attraktivt.

LÖVSTA BYS ÄGOR INFÖRLIVAS I ÄGORNA

År 1781 utökade Elias von Langenberg ägorna genom uppköp av åker och hagmark nordväst om gården. Den nya arealen motsvarade ungefärligt det som kom att anläggas som park.

Utsnitt ur ägo-karta över Lövsta by, 1690, torpet Flotwijk tillhör Lövsta ägor, Lanmäteriverkets arkiv.

Sonen Elias von Langenberg d.y., som ärvde gården 1790, var grosshandlare, delägare i handelsfirman Tottie & Arfwedson på Skeppsbron 20. Han ägde flera fastigheter i Stockholmstrakten. Mellan åren 1790-1797 utökade han Riddersviks ägor ytterligare genom att köpa upp huvud delen av Lövsta by.

Vare sig Elias von Langenberg d.ä. eller d.y. var mantalskrivna på Riddersvik utan hade sina mantalsadresser i Stockholm. Jordbruket sköttes av en förvaltare som var bosatt ute vid gården. Riddersviks mangårdsbyggnad med omgivningar användes främst som ett representativt sommarviste för familjen.

FRÅN SOMMARNÖJE TILL PERMANENT BOSTAD

Familjen von Langenberg innehade gården i nära 50 år. Egendomen såldes 1810 av dödsboet efter Elias von Langenberg d.y. till greve Erik Piper. Inte heller han mantalskrev sig vid Riddersvik. Tillbyggnaden på ömse sidor av mangårdsbyggnaden samt fler mindre ekonomibyggnader uppfördes under Pipers tid vilket skulle kunna tyda på att familjen förberedde ett permanent boende. Det blev istället Erik Pipers svärfar greve Erik Ruuth som blev den första att mantalskriva sig vid Riddersvik när han övertog gården av svärsonen 1817. Påkostade trädgårdsbyggnader som ett orangeri och olika växthus uppfördes under hans tid. Det tycks ha varit något av en glansperiod i gårdens historia som dock blev kort. Erik Ruuth avled tre år senare 1820 och hans arvingar sålde gården vidare.

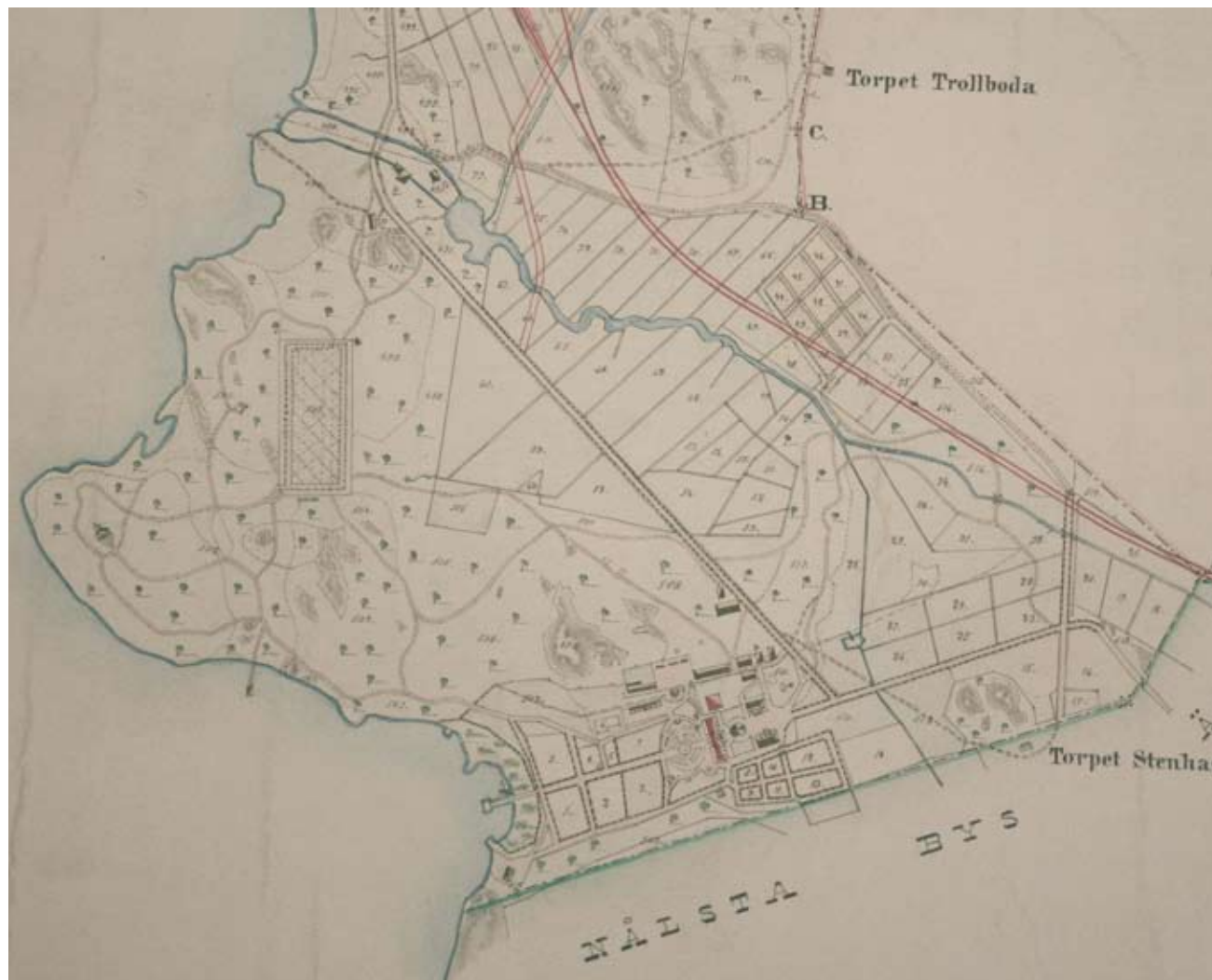

Utsnitt ur ägokarta över Lövsta by, 1752, torpet Flottwijk är friköpt och ligger utanför Lövsta bys ägor, Lanmäteriverkets arkiv.

UTFORMNING AV ANLÄGGNINGEN

År 1843 genomfördes en ägomätning av Riddersvik där även trädgårdens och parkens utformning redovisades. Brandförsäkringsbrev från 1837 ger information om vilken typ av byggnader som fanns på gården och uppger ungefärlig tid när de uppförts. Av dessa två källor samt dateringen av ekotemplet kan vi sluta oss till att tiden mellan 1762 och 1820 kan räknas till den mest betydelsefulla perioden avseende utformningen av Riddersviks gårdsbyggnader och trädgårds- och parkanläggning. De ägare som följde efter ovan beskrivna fram till ägomätningen 1843 innehade gården under korta perioder. Ingen känd dokumentation talar för att några större insatser avseende utformningen av trädgård och park skedde efter Ruuths tid fram till kartredovisningen 1843.

Ägomätningar som genomfördes 1843 och 1891, brandförsäkringsbrev, herrgårdsinventeringen från 1928 samt inventeringen från 2008 är de huvudsakliga källor som ligger till grund för nedan gjorda beskrivningar.

Utsnitt ur ägokarta över Riddersvik med trädgård och parkanläggning, 1843, Stockholms stadsarkiv

ALLÉERNA

Det finns ingen känd dokumentation som redovisar när och hur alléerna planterades. Det bästa arkivmaterialet som finns att tillgå är de befintliga äldre lindarna i alléerna. Det är sannolikt att Elias von Langenberg i samband med att han lät uppföra mangårdsbyggnaden 1762 även lät plantera och markera infartsvägen till egendomen. En annan tidsperiod som är tänkbar kunde ha varit under greve Pipers och greve Ruuths ägoperiod när det satsades stora medel på utbyggnad av gården.

Inventeringen visar att de äldre lindarna planterats i tre etapper med varierande c-c-avstånd och hamlingshöjd.

GÅRDSPLANEN

Gårdsplanen redovisas på ägomätningen 1843 med ett centralt motiv framför huvudentrén på mangårdsbyggnaden, en rundel med någon form av installation markerad. Det kan ha varit en plantering, en vattenanläggning eller möjligen en urna eller staty. Gräskvarter flankerar på

Fotografi från 1928 på **gårdsplanen** framför mangårdsbyggnaden mot allén. Trädets kronform i allén visar att de tidigare varit hamlade men lämnats utan åtgärd under lång tid. Gösta Sellings inventering 1928, Nordiska museets arkiv.

vardera sida mittrundeln. Troligtvis fanns träd, två eller fyra par, planterade i gräskvarteren. Ytan mellan flyglarna var en öppen yta och anslöt till infartsvägen. På kartan 1891 har en förenkling skett av gårdsplanen. Mittrundeln har försvunnit, gräskvarteren finns kvar men har nu en annan rektangulär form som ansluter mot flyglarna.

Parken och alléerna markerade med gröntoning i kartan från 1843. Den nordvästra allén leder bort mot kvarnen och vidare mot Lövsta by. Allén i anläggningens centrala axel leder ut mot anslutningsväg till Barkarby och Stockholm. Vägen som viker av söderut leder bort till Hässelby gård, en väg som Elias von Langenberg d.y. lät bygga.

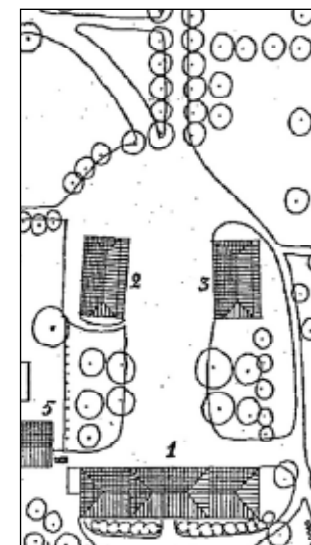
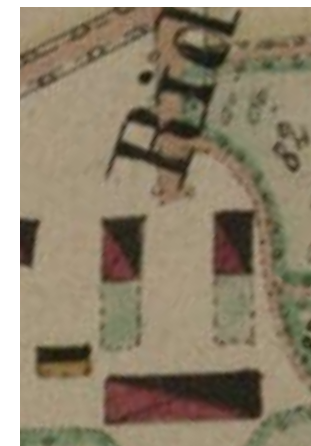

OVAN: Fotografi från **gårdsplanen** närmast mangårdsbyggnaden, 1928.

HÖGER: På fotografier tagna av Selling 1973 är träden på **gårdsplan** och i **allén** beskurna och har bildat kvastliknande kronor.

OVAN VÄNSTER OCH HÖGER:
Gårdsplanen 1843, samt 1891.

På **Sellings** inmätning från 1928 finns träd markerade i ytorna, fyra större träd i par på vardera sida samt en rad mindre träd mot trädgården i söder och en solitär placerad i nordvästra hörnet, nära ingången till källaren.

1. MANGÅRDSBYGGNAD
1760-TAL TILLBYGGD PÅ 1810-TALET
2. FLYGELBYGGNAD, 1760-TAL
3. KÄLLARBOD, 1811
4. DRIVHUS, PERSIKOHUS,
MULLBÅRSHUS 1817
5. ORANGERI 1817 (BORTTAGET 1870)
6. LADUGÅRD, STALL OCH VAGNSHUS,
VEDBOD M.M. OKÄNT BYGGNADS-
DATUM TROLIGEN 1700-TAL
7. KÄLLARE UNDER MARK, AVTÄCKNING
AV BRÄDOR OCH TEGEL, 1700-TAL
8. TRÄDGÅRDSMÅSTARBOSTAD, 1700-TAL
9. ARBETARBOSTAD, KRING 1780-TAL
10. MATBOD, 1817 (BORTTAGET 1870)
11. HÖNSHUS, 1800-1810
12. ISKÄLLARE, OKÄND ÅLDER
13. VAGNSHUSET, 1812
(BORTTAGET INNAN 1872)
14. BRYGG- OCH TVÄTTSHUS, 1816

Utsnitt ur ägokarta över Riddersvik gårdsplan och trädgård, 1843, Stockholms stadsarkiv. Beskrivningar nedan avssende byggnadstyp och tid för byggnation och i några fall för rivning är hämtade från brandförsäkringsbrev 1837 och 1872.

TRÄDGÅRDEN

Det är rimligt att anta att Elias von Langenberg anlade en representativ formell trädgård enligt tidens rådande trädgårdsstil i samband med att han lät uppföra den herrgårdsliknande byggnaden 1762. Utbyggnaden av mangårdsbyggnaden i början av 1800-talet kan ha inneburit förändringar av trädgårdsutformningen för att relatera till den nya storleken på byggnaden. Det troliga är att centralaxeln markerad i 1843 års ägomätning med allén på ena sidan mangården och den centrala trädgårdsgången på den andra härrör från den tidigaste utformningen genomförd under von Langenbergs tid på gården.

Trädgården närmast byggnaden har 1843 en tydlig karaktär av prydnadsträdgård med sin cirkulära form uppdelad i flera mindre kvarter. Liknande former går att finna i andra trädgårdsavbildningar från tiden, se bild från Fersenska palatset.

I norra delen av trädgården, placerade på terrasser, finns både orangeri och andra växthus markerade.

Om trädgårdsbyggnaderna från tidigt 1800-tal finns uppgifter i Riddersviks brandförsäkringsbrev från 1837. Enligt denna uppteckning byggdes både orangeri, persikohus, mullbärshus och drivhus kring året 1817. Persikohuset, mullbärshus och drivhuset, nr 14 i beskrivningen, var beläget "55 alnar i linea från nr 6 (stall och vagnshus) ned uti trädgården". Orangeriet "beläget 18 alnar i söder framför nr 14, på en lägre plan" innehöll "en mängd rara växter". Det var påkostade trädgårdsbyggnader, gediget byggda med timmer och korsvirke i de norra väggpartierna och med stora fönsterpartier mot söder.

Målning med vy över **trädgården vid Fersenska palatset**, Stockholm. Här syns en liknande kvartersuppdelning av trädgårdsytan som vid Riddersvik 1843. En gräsrundel i mitten med en urna på piedestal, gräskvarter infattas av blomlister som ofta var planterade med lökar och perenner och formklippta buskar av t ex syren, schersmin eller barrväxter. Exotiska orangeriväxter placerades under sommaren ut i urnor, Stockholms stadsmuseum

För uppvärmning fanns i orangeriet ”3ne stora särdeles wackra blå och vita glacerade kakelugnar med var sin skorsten”. Fina beslag och dekormålade partier omnämns också i beskrivningen som även redovisar byggnadernas mått och material.

Båda byggnaderna befanns vara i gott skick och fanns sex år senare markerade på ägokartan.

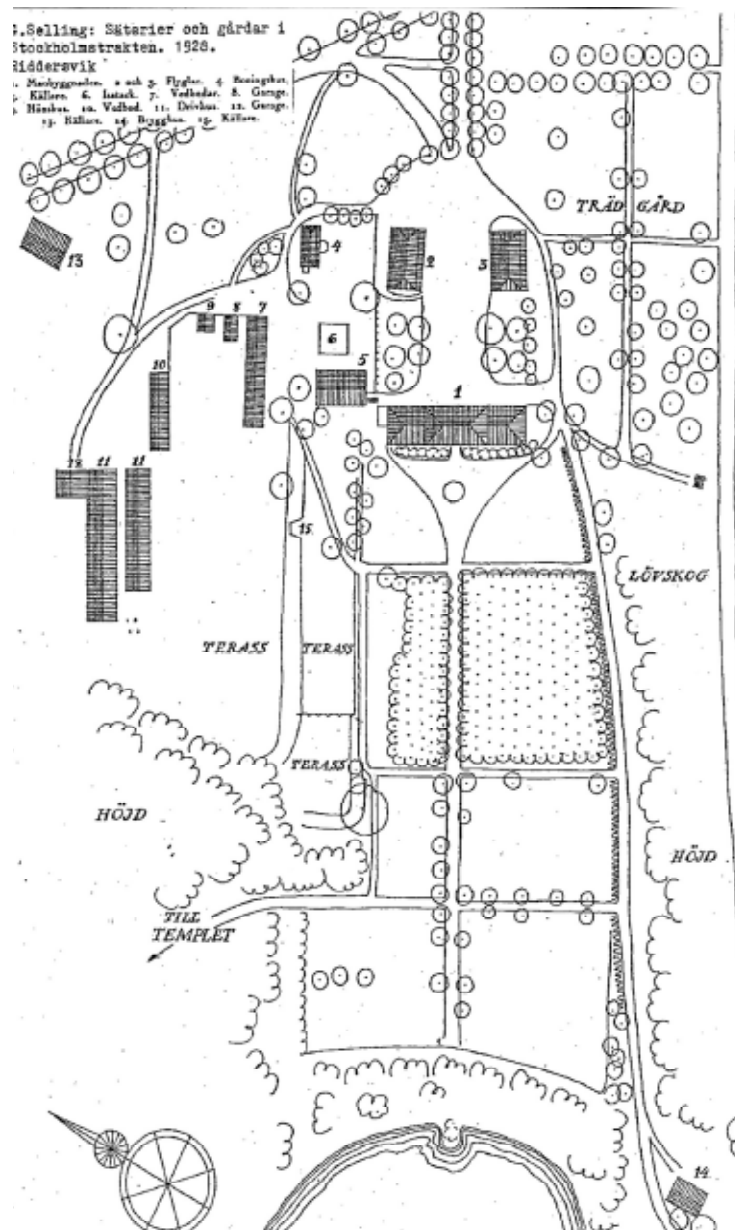
I brandförsäkringsbrevet 1837 beskrivs också fler byggnader som hade anknytning till trädgårdsodlingen: trädgårdsmästarbostad, källare, matbod, iskällare, hönshus och bryggghus. Orangeriet och matboden revs 1870 (enligt brandförsäkringsbrev 1872). Då var även persikohuset och mulldärshuset borta. Orangeriet och de äldre drivhusen kom så småningom att ersättas av nya växthus, som idag är rivna.

På ägokarta 1891 har trädgården närmast bostaden fått en ny kraftigt förenklad form. Någon gång mellan 1843 och 1891 har den cirkulära formen bestående av flera mindre kvarter ersatts med en liten hjärtformad plantering i en triangulär öppen yta. Orangeri och övriga växthus finns inte längre kvar.

Ägomätningen har en förenklad redovisning av trädgård och park jämfört med den som utfördes 1843, man anar ett mer rationellt och praktiskt förhållningssätt, bäcken har dikats ut och parkmarken nordöst om alléerna är uppodlad.

Utsnitt ur ägokarta över Riddersvik med trädgård och parkanläggning, 1891. Hela park- och trädgårdsanläggningen redovisas men mer förenklat än på ägokartan från 1843. Det går att avläsa några tydliga förändringar till exempel i utformning av prydnadsträdgården närmast byggnaden. Parkens areal har minskat och liknar nutidens. Templet och stjärnparken är de enda platsbildningar som är markerade i parken. Stockholms stadsarkiv.

OVAN: Fotografi taget nere från ett av **odlingskvarteren** upp mot herrgården. I förgrunden en rabarberplantering, kvarteret kantas av fruktträd och troligen bärbuskar. I bakgrunden syns de täta fruktträdsplanteringarna, Nordiska mussets arkiv

TILL VÄNSTER: Sellings **inmätningsskiss** över Riddersvik med trädgård, Nordiska museets arkiv

Gösta Selling genomförde på 1920-talet en inventering av herrgårdar i Stockholmstrakten. Utredningen var beställd av Rådet till skydd för Stockholms skönhet och utgavs första gången 1928 med titeln 'Säterier och gamla gårdar av kulturhistoriskt värde inom Stockholms stads icke planlagda område och bland stadens lantegendomar'. Riddersvik var en av

gårdarna som redovisades i publikationen 1928. En kortfattad beskrivning av gården, ritning över gården och dess närmaste omgivning samt fotografier ingick i materialet. Selling beskriver trädgården 1928: "Trädgården är delvis oerhört tätt planterad med gamla fruktträd i rader och avdelas av en låg terrass. På norra sidan höja sig ett par terrasser, den översta med drivhus och bänkar".

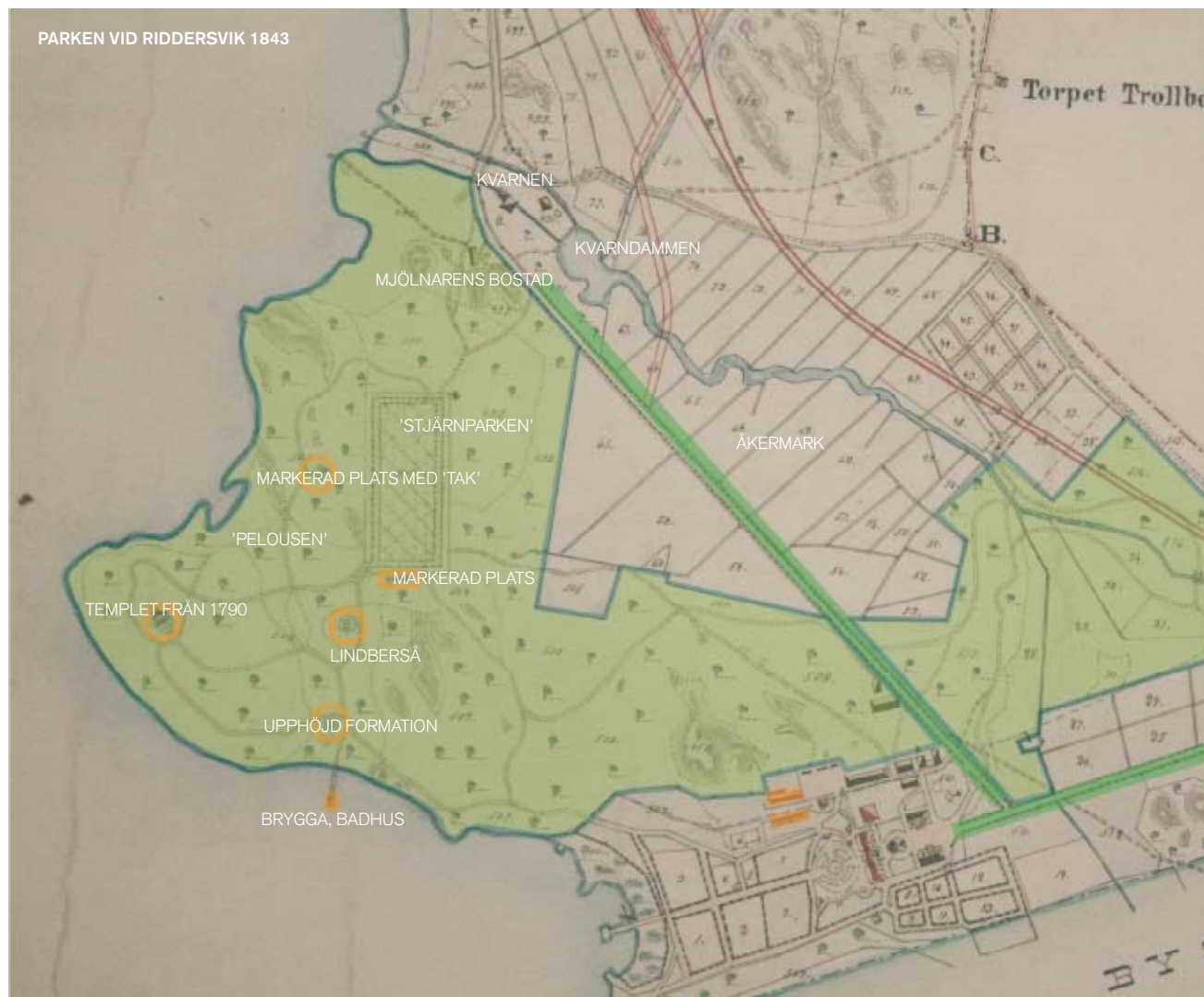
Gösta Selling gjorde ett återbesök vid Riddersvik 1973 för att dokumenterade förändringar som skett.

OVAN VÄNSTER: **Foto 1928** taget från den översta norra terrassen. Odling i raka rader i förgrunden, trädgården närmast huvudbyggnaden har buskplantering utmed fasaden, den hjärtformade planteringsytan (1891) har ersatts av en rundel, en flaggstång är placerad framför. Tåta fruktträdsplanteringar följer i de första kvarteren ner mot vattnet medan kvarteren längre ner har kvar en äldre karaktär med öppna odlingskvarter kantade med fruktträd.

OVAN HÖGER: Den **södra trädgården** bakom flygelbyggnaden, fruktträd, bärbuskar. I förgrunden ett potatisland.

NEDAN HÖGER: **Foto 1973**, Stenkantad blomsterrundel med flaggstång. En syrenhäck avgränsar nu den övre delen av trädgården.

Parken bredde ut sig främst åt nordväst bort mot tempeludden men även mot öster upp mot kvarnbäcken. Bäckan var uppdämd till en kvarndamm. Den öppna odlingsmarken med smala åkertegar bildade en kil in i parkanläggningen. Fälten bidrog till växelspelet av öppna och slutna ytor i den engelska parken. I den del av parken som vetter ut mot tempeludden finns flera platsbildningar markerad. Ett litet hus, troligen badhus, finns markerat utmed strandlinjen. Ett unikt inslag utgör den rektangulärt formade del

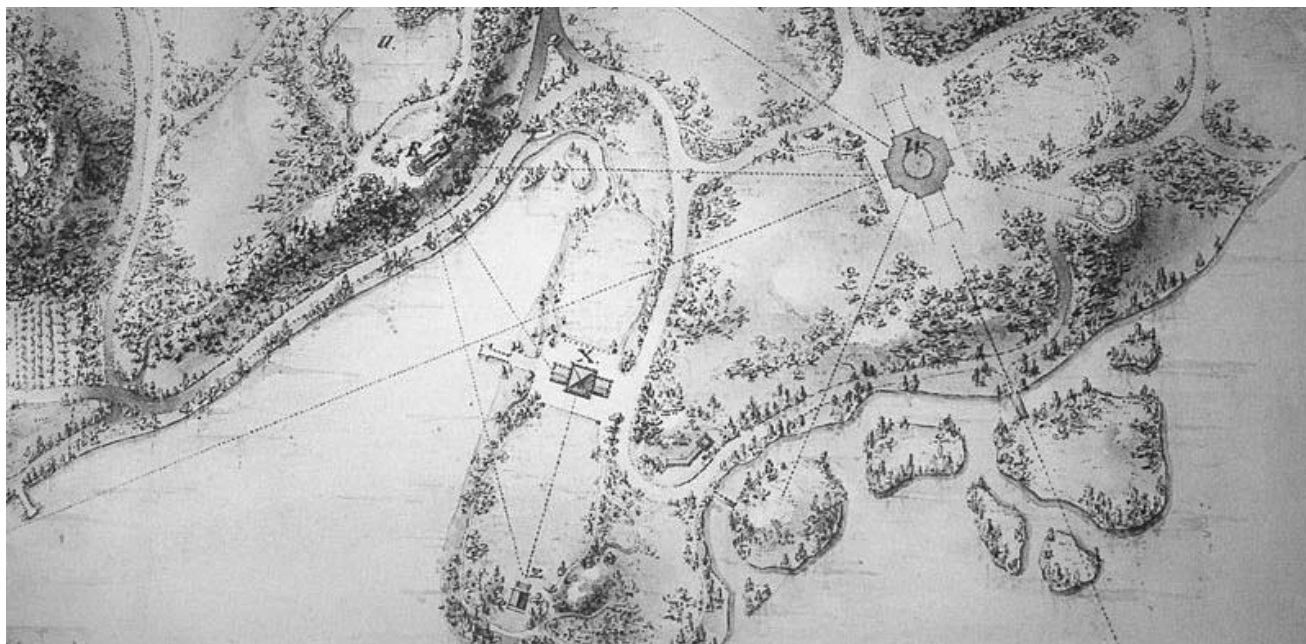
som idag i olika beskrivningar kallas för 'stjärnparken'. Det är en smalt rektangulär plantering med lindar planterade i täta rader med jämna avstånd. Vilken funktion den ursprungligen har haft är oklart. Ytan omgärdas av staketmarkering, skälet kan ha varit att parken i övrigt fortfarande var beteshävdad och stjärnparkens innehåll skulle skyddas. Flera av gångvägarna ledde till stjärnparken så den bör ha varit en betydelsefull del i anläggningen.

PARKEN

Vid Svartsjö slott ritade William Chambers ett förslag på en engelsk parkanläggning till drottning Lovisa Ulrika redan på 1770-talet. Anläggandet av Svartsjöes park började emellertid först 1780 och blev klar ännu senare. Vid Drottningholm lät Gustav III 1781 börja anlägga en engelsk park efter ritningar av Fredrik Magnus Piper som samma år även lade fram en generalplan för Hagaparken. Den engelska parkstilen blev snabbt ett mode efter dess introduktion som skedde främst genom Gustav III och Fredrik Magnus Pipers anläggningar vid Haga och Drottningholm. Under det sista decenniet på 1700-talet och långt in på 1800-talet anlades promenadparker i engelsk parkstil vid herrgårdar och finare sommarnöjen.

År 1781 när Elias von Langenberg d.ä. köpte marken väster och nordväst om huvudbyggnaden vid Riddersvik, öppnades möjligheten att anlägga en engelsk park i tidens anda. Vid den här tiden omfattade inte gården något jordbruk utan bestod enbart av mangårdsbyggnad med sannolikt en formell trädgård ner mot sjön. I sin tjänst som hovkällarmästare var det troligt att von Langenberg hade kunskap om anläggningarna vid Svartsjö, Drottningholm och Pipers generalplan för Hagaparken. Att anlägga en engelsk park vid den här tiden innebar en tydlig statusmarkering i fotspåren av de kungliga anläggningarna.

De goda förutsättningarna för att anlägga park på Riddersvik var säkert uppenbara för ägaren. Marken var sedan lång tid hävdad av betesdjur. Träden i hagmarken bestod enligt kartbeskrivning 1690 och 1752 av tall, gran och en del lövträd. Här fanns naturliga bergformationer och dalstråk och fina utblickar över Mälaren. En bit betesmark som utan större omdaningar kunde förädlas av människans hand och tanke.

Det var främst parklind och lärk som planterades in i parkanläggningen. Stjärnparkens räta trädrader består helt och hållet av lindträd. Lind planterades som enkla eller dubbla trädrader utmed parkvägarna, i bersån troligen formklippt som häck och i några fall även som solitärer. Lärkträden planterades i olika grupperingar. Skogslönnar planterade i en tydlig bågform markerar strandlinjen vid norra viken.

På ägomätningen från 1843 syns parken i sin helhet med slingrande gångvägar, templet och flera andra mindre platsbildningar. Vid den här tiden omfattade parkanläggningen ca 17 ha mark.

Ekotemplet på udden uppfördes på 1790-talet. Det mest sannolika är att det ingick som en del av en hel plan för en engelsk park och att parken i huvudsak anlades under familjen von Langenbergs tid. Allt måste dock inte ha skett på en gång.

I 'Säterier och gamla gårdar' från 1928 beskriver Gösta Selling templet : "Ett åttkantigt lusthus från slutet av 1700-talet", vidare om inredningen "Invändigt finns starkt ramponerade rester av sengustaviansk inredning, väggarna är gulmarmorade med målad ornering, runt taklisten löper en fris med mytologiska scener i grisaille, och taket utgörs av en putsad träkupa med målade kassetter".

BILD OVAN: **Pipers plan för Hagaparken** kan ha varit en av inspirationskällorna för planeringen av Riddersviks parkanläggning. Här finns likheter i markens relation till vattnet, topografiska förutsättningar och templets placering.

NEDAN VÄNSTER: **Akvarell** av Carolina Falkson 1838 av vyn från Blecktornet på Södermalm mot Hammarby. På borten udden ett lusthus. Stockholms stadsmuseum.

NEDAN HÖGER: **Ekotemplet** vid Riddersvik, foto taget på 1950-talet, Stockholms stadsmuseum.

Den 27 maj 1827 gör gårdens informator J A Hazelius och sju gäster en utflykt till Tempeludden, bland dem Carl Jonas Love Almquist och Per Daniel Amadeus Atterbom. "I templet vid sjön sjöngo vi folkvisor och pratade..." skriver en av deltagarna. Middag intogs sedan på herrgården. "Nu blev det ganska livligt. Punsch tillagades och vi drucko flitigt skålar, under alltmer tilltagande förtrolighet. Atterbom var rätt glad och munter." Sällskapet flyttade sedan ut på gården, och den sjunkande solen speglade sig i deras glas och sinnen, valthornen spelade i milda, klara och svärmiska toner under de gröna träden, och ett allmänt broderskap föreslogs.

I STADENS ÄGO

Under senare delen av 1800-talet byter Riddersvik ägare med bara några års mellanrum. Den sista privata ägaren, Anders Mårten Ångmans arvingar sålde gården till Stockholms stad 1885.

Staden hade ett stort behov av en ny sopstation och de såg sin möjlighet på platsen Lövsta/Riddersvik. Man ville använda läget vid sjön och byggde även en järnväg för att kunna transportera ut sopor från den snabbt växande staden. Från 1885 använde Stockholm stad marken för att arrendera ut den till bland annat jordbruk fram till slutet av 1970-talet. 1977 flyttade den sista arrendatorn från Riddersvik. Ekonomibyggnaderna används idag till hästhållning. Stockholms stad arrenderade även ut mark till trädgårdsodling, vilken fortsatte längre än lantbruket och finns ännu idag. Stockholms exploateringskontor har ett lokalt kontor på platsen och där odlas olika träddarter till stadens parker i en trädskola, som idag är på väg att avecklas.

Flygfoto över Riddersvik på 1950-talet, växthus och bänkodlingar syns på övre terrassen, den nedre terrassen används som tennisbana. Foto: Stockholms stadsmuseum.

1723 –1756	(33 ÅR)	ADVOKAT- OCH LANDSFISKALEN ISAC SALMON
1756 -1762	(6 ÅR)	SPANNMÅLSHANDLAREN ANDERS MAGNUS BACKMAN
1762 -1790	(28 ÅR)	HOVKÄLLARMÄSTARE ELIAS VON LANGENBERG
1790 -1806	(16 ÅR)	GROSSHANDLAREN ELIAS VON LANGENBERG, SON TILL FÖREGÅENDE
1806 -1810	(4 ÅR)	DEN FÖREGÅENDES OMYNDIGA BARN
1810 -1817	(7 ÅR)	KAMMARHERREN GREVE ERIK PIPER
1817 -1820	(3 ÅR)	PRESIDENTEN M.M. GREVE ERIK RUUTH, SVÄRFAR TILL FÖREGÅENDE
1820 -1823	(3 ÅR)	ERIK RUUTHS ARVINGAR
1823 -1826	(3 ÅR)	HOVMARSALKEN FABIAN MONTGOMERY
1826 -1829	(3 ÅR)	GENERALMAJOREN JACOB VON KNORRING
1829 -1841	(12 ÅR)	GROSSHANDLAREN CARL FREDRIK PAULI
1842-1919	(1 ÅR)	AX H LINDEQVIST
1843 -1849	(6 ÅR)	MUSIKHANDLAREN ALBERT WILHELM MÖLLER
1850 -1852	(2 ÅR)	BRUKSPATRON C H KAFLE
1853 -1855	(2 ÅR)	JULIUS WENER
1856 -1860	(4 ÅR)	BRUKSPATRON A STRÖM OCH AGRONOM A MÖLLER I VÄSTERÅS LÄN
1861 -1864	(4 ÅR)	JOHN BLAIKIE
1865 -1867	(2 ÅR)	JOHN DUNCAN
1868 -1869	(1 ÅR)	MAGISTER E LAGERBERG I STOCKHOLM
1870 -1871	(1 ÅR)	POSSESSIONATEN A J FORSMAN
1872-1010	(1 ÅR)	O A HELLENIUS I STOCKHOLM
1872 -1878	(6 ÅR)	GROSSHANDLAREN NILS JOHAN WILHELM BERGMAN
1879 - 1883	(4 ÅR)	BRUKSPATRON ANDERS MÅRTEN ÅNGMAN OCH HANS ARVINGAR
1885-1010	123 ÅR	STOCKHOLMS STAD

ÄGARLÄNGD

Denna förteckning är hämtad ur boken *I Stockholms västligaste utpost- om Lövsta, Kyrkhamn och Riddersvik* och grundar sig på uppgifter i Järfällaboken, kompletteringar ur mantalslängder, jordeböcker, husförhållningsprotokoll och bouppteckningar. Uppgifterna är inte fullständiga eftersom det vissa år funnits ägare i en kedja av överlåtelser.

Interiör från templet med frisen av mytologiska scener i grisaille. Golvet i trä byttes senare mot ett stengolv. Fotografi från Sellings inventering 1928, Nordiska museets arkiv.

Flygbild över Riddersvik, Eniro 2008

Entrén in till koloniträdgården från sjösidan.
Mittgången bevarar centralmotivet i anläggningen.

BESKRIVNING AV ANLÄGGNINGEN 2008

Riddersviks herrgård är beläget vid Mälaren. Hasselby vilastad ansluter mot anläggningen på den södra sidan och Lövsta sopanläggning på den norra. Herrgården och parken nås främst via infart från Lövstavägen. En lindallé i gårdsanläggningens mittaxel leder fram till gården.

Mangårdsbyggnaden ligger högt upp i en mindre dalsänka som sluttar ner mot Mälaren. Mellan herrgårdsbyggnaden och vattnet breder trädgården ut sig. Parken norr om gården och trädgården.

Östra allén, huvudinfartsväg till Riddersvik, 2008

Nordvästra allén, södra delen, 2008

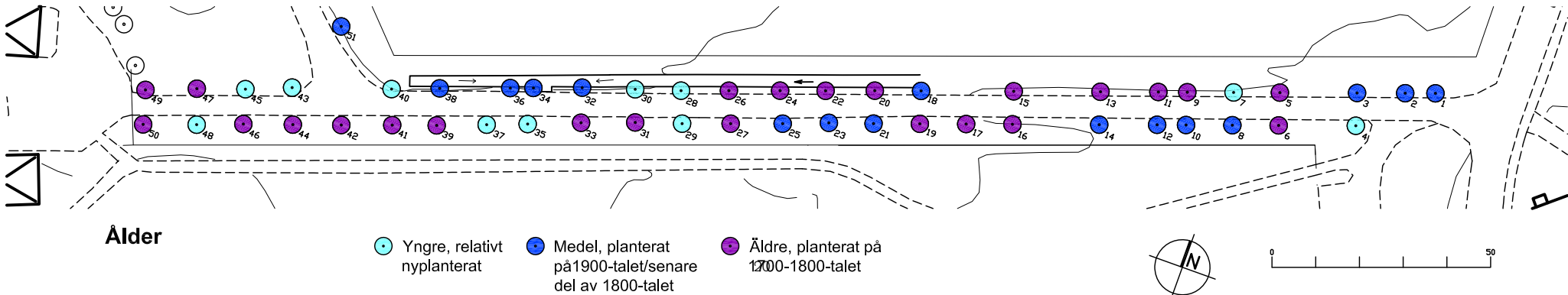
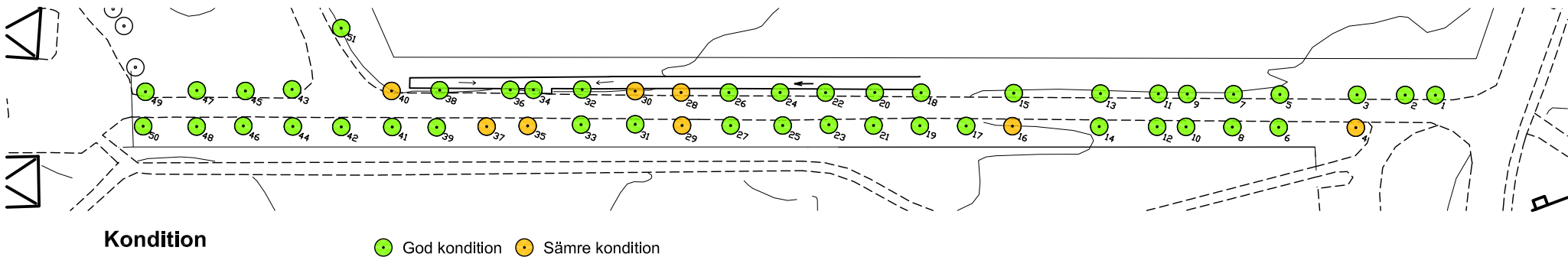
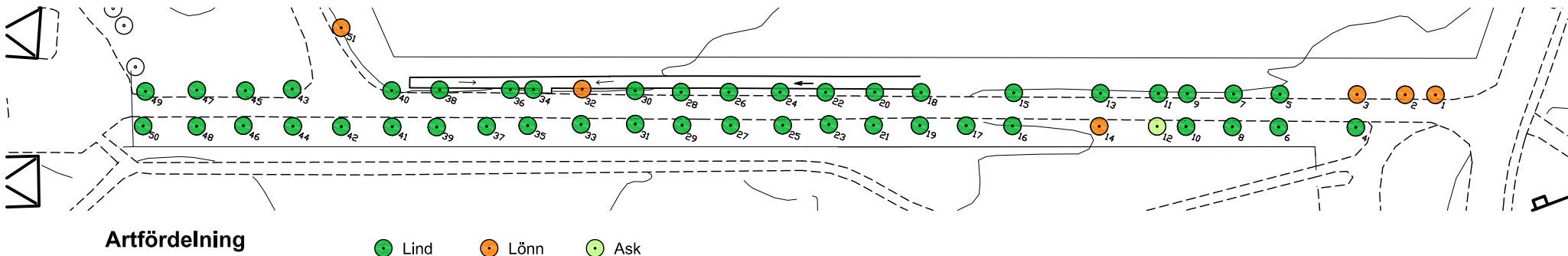
Nordvästra allén, norra delen, 2008

ALLÉERNA

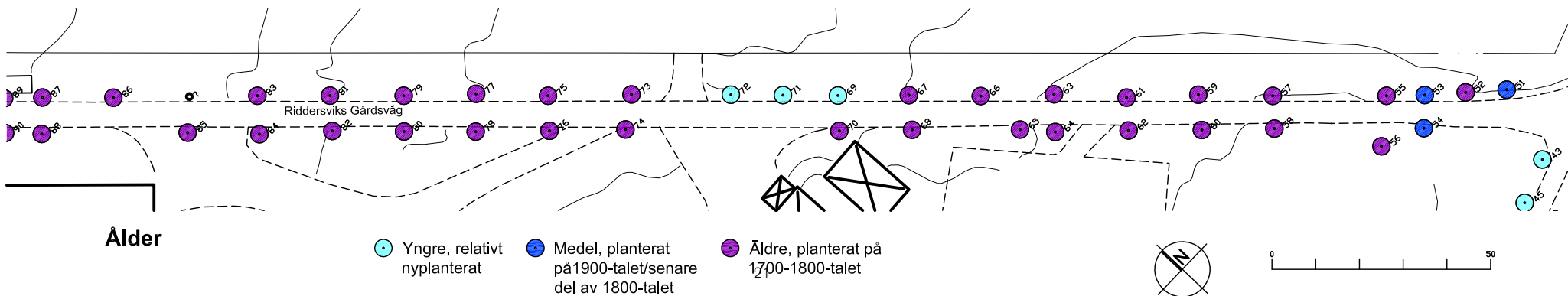
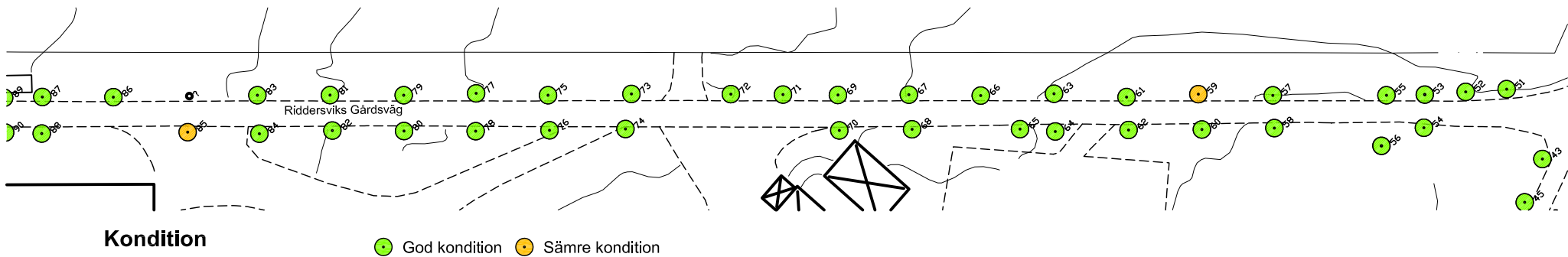
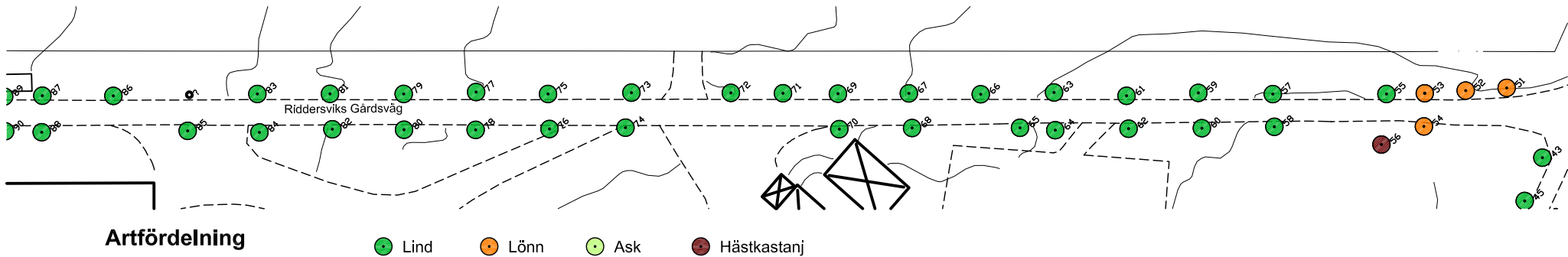
Alléerna utmed infartsvägarna till Riddersvik består idag av 143 parklindar (stubbar ej inräknade), 9 lönnar, 1 kastanj och 1 ask. De flesta lindarna är gamla trädindivider och troligen de som ursprungligen planterades. Alléerna har varierande hamlingshöjd och planteringsavstånd mellan stammarna i olika etapper av allén (se inventerings-

karta). Senast kända beskärningstillfälle var i början av 1970-talet. (enligt foto från G. Sellings återbesök). Grenarna som har växt ut från beskärningspunkterna är idag mycket kraftiga, tyngden har redan orsakat fläxskador på några träd. Infartsallén är den som påverkats mest, sannolikt av den högre trafikintensiteten. Här har det skett flera nyplanteringar under 1900-talet.

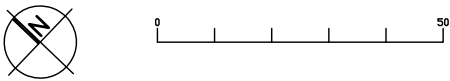
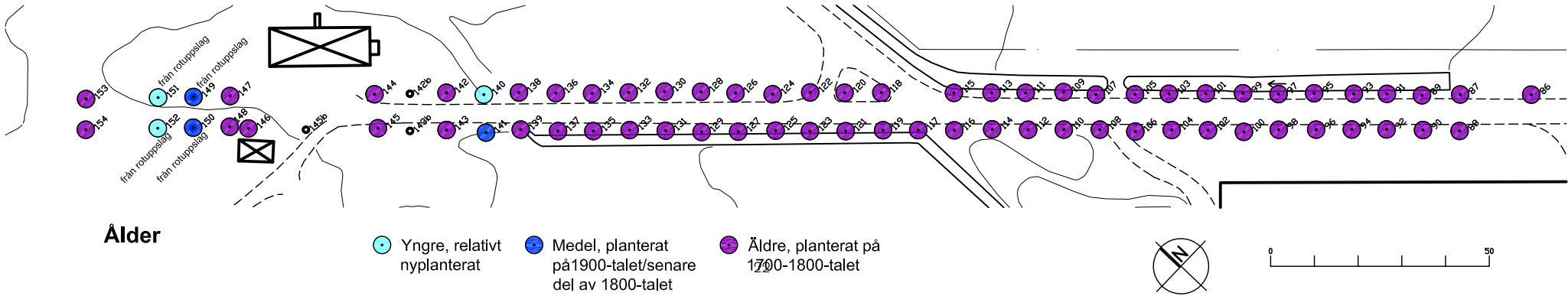
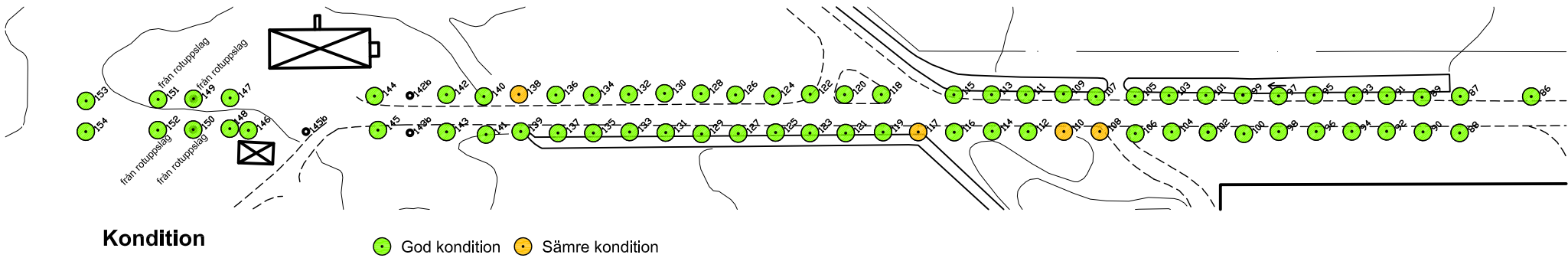
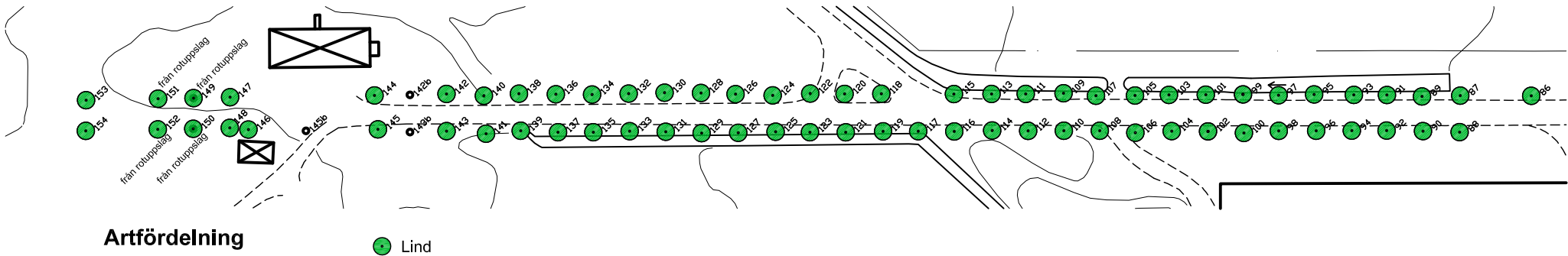
ÖSTRA INFARTSALLÉN

NORRA INFARTSALLÉN, ETAPP 1 (SÖDRA DELEN)

NORRA INFARTSALLÉN, ETAPP 2 (NORRA DELEN)

Gårdsplanen sedd från norr mot söder, 2008.

GÅRDSPLANEN

Idag flankeras mangårdsbyggnadens entré av två äldre träd, en lind och en lönn som står i en gräsyta. Två stubbar i linje med de kvarvarande träden är lämnade och används som underlag för små blomsterpottor. Ett långssträckt gräskvarter med rundade hörn avdelar gårdsplanen. En mindre parkeringsyta är anlagd söder om gårdsplanen.

TRÄDGÅRDEN

Södra trädgården

De trädgårdsytor som tidigare fanns söder om gården planerades om under 1980-talet och utgör idag en liten kvarterspark med rosenplanteringar, prydnadsträd och lekytor.

Västra trädgården

Den kvarvarande trädgården, i sluttningen mellan huvudbyggnad och vattnet, avgränsas utmed södra långsidan,

Trädgården närmast mangården grusyta, rabatter, spireahäckar, 2008.

mot Hässelby villastad med friväxande syrenhäckar och en brant slänt med ek, lönn, och ask. Avståndet till bebyggelsen är drygt 30 meter mätt i plan men höjdskillnaden och vegetationsskärmarna är tillräckliga för att freda upplevelsen av herrgårdsanläggningen.

Den övre trädgårdsdelen som avdelats till konferensverksamheten är lätt terrasserad och avgränsas av en syrenhäck mot odlingsytorna nedanför. Blomsterrundeln i huvudaxeln känns igen från Sellings foton 1928. Närmast huvudbyggnaden återstår ett fåtal äldre körsbärs- och päronträd som vittnar om tidigare fruktträdsodlingar. Huvudaxeln genom trädgården har bevarats. Odlingskvarteren som tidigare innehöll fruktträdsodlingar och köksträdgårdar används idag som kolonilotter vilket upprätthåller odlingskontinuiteten. Koloniföreningen håller området öppet för allmänheten.

Trädgården närmast mangården, med blommande körsbärsträd, spirea och syrenhäckar, 2008.

Tvärgång över koloniområdet, 2008.

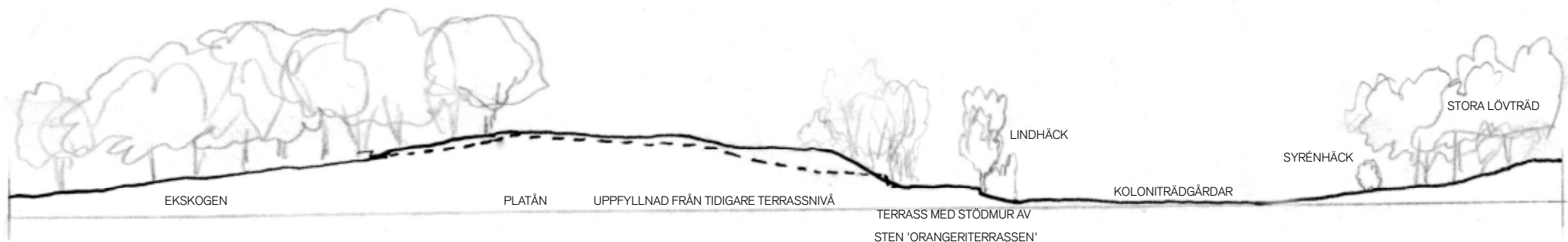
Del av den uppfyllda platån. Från byggnaden närmast i bild gick man tidigare ner i trädgården till den övre terrassen, idag har marknivån höjts väsentligt.

Den **nedre platån** där orangeriet var placerat. Till vänster en ridå av lind, tidigare en häck. Ytan användes under en del av 1900-talet som tennisplan. Till höger i bild anas slänten av den påfyllda övre terrassen, 2008

Ny påfyllning i platåns slänt mot sjön.

En tydlig rest från det tidiga 1800-talets trädgård är den med stenmur terrasserade ytan utmed norra långsidan där orangeriet tidigare stod. Den återfinns bakom en hög ridå av lind, tidigare en häck. I bakkanten av terrassen finns ingången till jordkällaren, som idag befinner sig under några meters jordfyllning. Den övre platån är det område

i trädgården som genomgått en påtaglig förändring från situationen på kartan från 1843 och där relationen mellan byggnader och trädgård/park påverkats kraftigt genom uppfyllning av marken. Vid Sellings inventering 1928 markeras en höjd norr om trädgården som idag ligger i samma nivå som hela platån. En flygbild från 1950-talet

visar växthusodling på platån. Troligen har största delen av uppfyllnaden skett under senare delen av 1900-talet. Branta jordslänter där markvegetation ännu inte etablerats och jordmassorna tippats högt upp på stammarna på relativt unga trädindivider tyder på att uppfyllnad fortfarande pågår.

OVAN: En grupp på **utflykt** vid Pelousen.
VÄNSTER: En av de gamla **ekarna** i parken.
NEDAN: **Promenadväg** som passerar genom en hassellund.

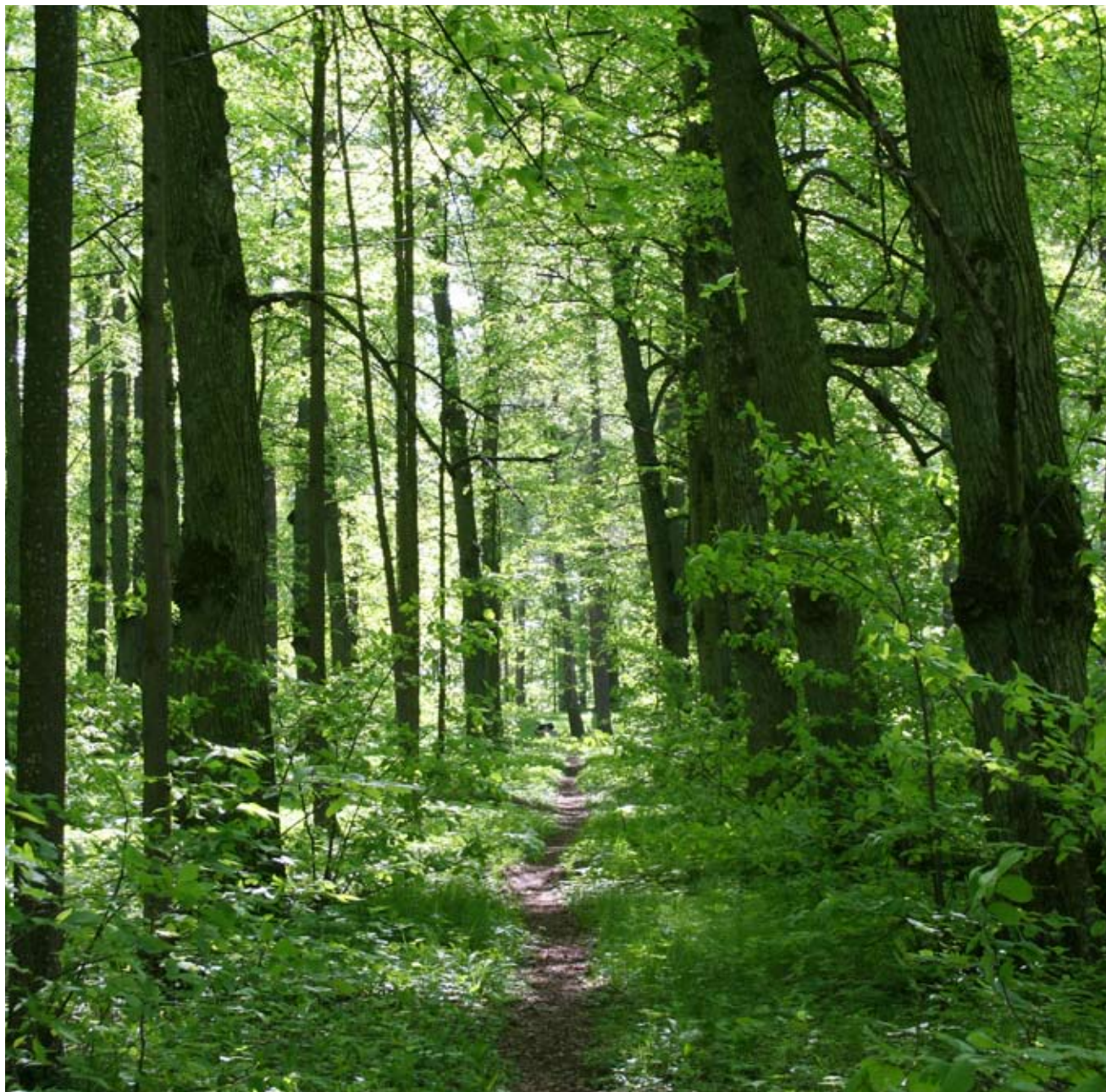
PARKEN

Parkanläggningens utformning enligt ägokarta från 1843 går fortfarande tydligt att avläsa i terrängen. Det är allra tydligast tidigt på våren innan träden lövats.

Utöver det kvarstående ekotemplet framträder anlagda platåer och bersåformationer, rester från stödmurar m. m. där platsbildningar finns markerade i 1843 års karta. De flesta gångvägarna i det uppritade gångsystemet från 1843

är fortfarande avläsbara i terrängen. Många används fortfarande som promenadvägar, några ligger lite vid sidan av nu brukade gångvägar, andra är helt igenväxta men kan avläsas genom de stora lindar som planterades längs dem.

Äldre lind-, lönn- och lärkträd står i tydliga formationer, antingen som trädader utmed gångstigar och strandlinjer, i grupper eller som solitärer. Allra tydligast avläsbar

är den formation som idag kallas 'stjärnparken' där lindträden står i raka rader.

Det finns även spår från anläggningar som troligen kommit till senare i parkens historia: en stenskodd vattencistern på en höjd mitt i parken och fästet för dess pumpverk nere vid stranden. Denna anläggning användes för att pumpa upp sjövattnet till gårdens stallar och ladugårdar under 1800-talet. På nordvästra sidan av samma höjd finns spår efter en arrangerad bäckfåra med små dammar.

Parken är ett populärt utflyktsmål för skolor och boende i närområdet och används idag för promenader, skolutflykter, fiske, bad m.m.. Idag omfattar parkområdet ca 10 ha mark, de återstående ca 7 ha är införlivade i trädskolan. Parken innehåller många äldre träd, både stora ekar och karaktärsfulla tallar som troligen stått här långt innan den engelska parken anlades. Lind lärk och lönn har sannolikt planterats. De självföryngrade träden består av al, ask, lönn, pil, apel, mm.

I buskskiktet finns planterade syrener och rosenbuskar (främst närmast templet). Ett större område med hassel breder ut sig närmare koloniträdgårdarna och återkommer på flera ställen i parken. Druvfläder och skogstry förekommer här och där. I markskiktet kan nämnas stora bestånd av kirskål och spansk körvel i gårdens närmaste omgivning, på våren blommar rikliga bestånd av blåsippa och vitsippa med inslag av nunneört och vårlök.

Lindarna i den del som kallas 'stjärnparken'. De unga individerna är uppdagna från stubbskott. Genom denna föryngringsmetod bibehålls en genetisk kontinuitet.

ANDRA GÅRDAR I STOCKHOLMSTRAKTEN

Det har funnits många små och stora säterier och sommarnöjen i Stockholmstrakten. Idag har en del försvunnit helt och markerna har bebyggts eller använts till annan verksamhet. Vid några gårdar finns manbyggnaderna kvar tillsammans med trädgården eller någon del av trädgård eller park. Ibland har hela gården hyrts ut till någon verksamhet som även använt trädgården, men ofta har trädgårdsdelen blivit en offentlig park för omkringliggande bostäder. Vilka kulturhistoriska värden i form av strukturer och växter som bevarats har berott på vilken skötsel parken fått och vilket slitage den utsatts för.

Tills nyligen har både byggnader och de kvarvarande trädgårdarna varit i Stockholms stads ägo, men de senaste åren har några sålts till privata ägare och de kulturhistoriskt mest värdefulla överlåtits till AB Stadsholmen, det kommunala fastighetsbolag som specialiserats på kulturfastigheter. I de flesta fallen har fastigheterna styckats så att trädgårdsdelen fortfarande är i stadens ägo för att även i fortsättningen kunna brukas som offentlig park. I ett par fall har även trädgården sålts, oftast för exploatering.

Följden för fastigheterna som helhet har blivit splittring, med olika ägare som har olika mål för verksamheten och håller olika skötselnivåer.

Stockholms stad äger idag bara en enda kvarvarande gård som fortfarande är en komplett helhet med bevarad gårdsbebyggelse, alléer, gårdsplan, trädgård och park – det är Riddersvik.

Vilopaus i parken.

TRÄDGÅRDS- HISTORISKA VÄRDEN

Teckningslektion vid foten av Riddersviks tempel.

DOKUMENTVÄRDET

Inventeringen visar att alléer, gårdsytor, trädgårdens och parkens gestaltning som den redovisas på kartan från 1843 till största delen går att avläsa än idag.

HELHETEN ÄR BEVARAD Riddersvik har en unikt bevarad helhet av alléer, byggnader, gårdsplan, trädgård och park med ursprung från sent 1700- och tidigt 1800-tal.

KONTINUITET I MARKANVÄNDNING Den varsamma utvecklingen av anläggningen visar att det går att skapa nya publika värden utan att skada dokumentvärdet. En kontinuitet av odling och bete upprätthålls bl.a. genom koloniområdet, betesmark och trädskolan.

Dokumentvärdet kan hotas om hävden upphör eller markanvändningen förändras drastiskt, om ingrepp görs i anläggningen som skadar ursprunglig och för anläggningen värdefull vegetation och/eller markstruktur. Ökat slitage på parken kan bli en följd av ökat bostadsbyggande, skötsel och underhåll behöver då intensifieras om inte parkens värden ska minska.

En uppdelning av hela eller delar av anläggningen kan leda till splittring av ägoförhållanden vilket kan riskera att påverka anläggningens historiskt värdefulla helhet.

UNIK ANLÄGGNING

Andra liknande anläggningar, till exempel Enskede gård, Farsta gård, Ulvsunda, Hässleby och Ängby från Sellings inventering 1928, har visat sig vara uppstyckade och/eller kraftigt påverkade av nya byggnationer.

SYMBOLVÄRDE

Riddersviks anläggning är ett resultat av en exklusiv livsstil där nyttoodlingar förenades med ett nöjsamt liv i de påkostade herrgårdsanläggningar som växte fram främst under 1700- och 1800-talen runt omkring Stockholm. De dokumenterade besöken under 1800-talets första hälft av vittra sällskap med kända namn som Atterbom och Almqvist ger parkens historia ett extra skimmer.

EKOLOGISKA VÄRDEN

Många äldre träd i parken, främst ek och lind, utgör viktiga livsmiljöer för fågel- och insektsfauna. Vattenbryn i både solbelysta och skuggiga lägen, lundmiljöer, torrängsmark och tallpartier borgar för variationsrika livsmiljöer för både fauna och flora.

Hot mot dessa värden är en tilltagande igenväxning och utbredning av arter som t.ex kirskaia som konkurrerar ut andra känsligare arter.

SOCIALA VÄRDEN

Koloniområdet utgör både en mötesplats och plats för rekreation. Det välskötta området med blomsterprakt och prydliga grönsaksodlingar skapar stora värden för besökaren. Parken ger många möjligheter för picknick, vila och motion. Parken utgör ett uppskattat pedagogiskt utflyktsmål för skolor och förskolor i området. Sammantaget är upplevelsevärdena stora i Riddersviks anläggning.

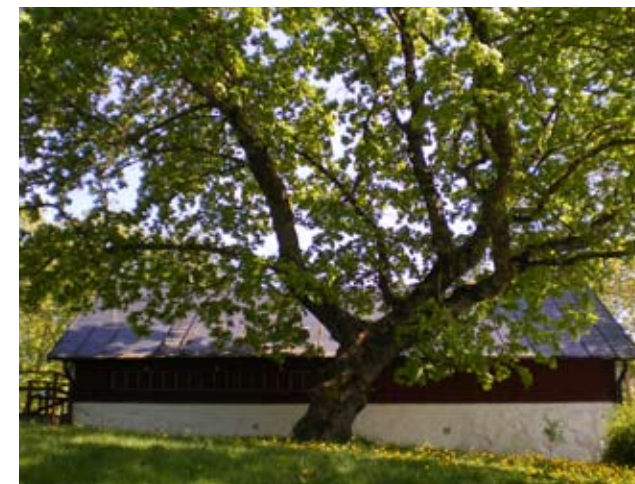
Hot mot dessa värden är om tillgängligheten till parken minskar i samband med ny bebyggelse eller att de nya byggnaderna placeras så att det minskar helhetsupplevelsen av trädgård och park.

FRAMTIDA ÅTGÄRDER FÖR ATT BEVARA RIDDELSVIKS KULTURHISTORISKA VÄRDE

Mest betydelsefullt för att bevara de kulturhistoriska värdena är att Riddersviks historiska byggnader, gårdsplan, alléer, trädgård och park hålls samman som den enhet den utgör idag och att ingen ny byggnation eller verksamhet tillåts störa utblickar och upplevelsen av anläggningen. Detta bör vara målsättningen i all framtida planering kring Riddersvik.

NEDAN FÖLJER FÖRSLAG PÅ ÅTGÄRDER I ORDNING EFTER ANGELÄGENHET:

- * Åtgärdsplan för underhåll och långsiktig förnyring av alléerna.
- * Skötsel- och underhållsplan för att långsiktigt bevara trädgårdens och parkens värden. Tidigare erfarenhet och kunskap från de som haft ansvar för och utfört skötsel- och underhållsarbete av anläggningen bör tas tillvara och dokumenteras. En utvidgad inventering bör ligga till grund för planen, bland annat inmätning och åldersbedömning av alla större (äldre) träd i parken för att klargöra hur och när parken utformats samt inventering av buskar och markflora.
- * Återställning av terrasserna och omgivande mark i norra delen av trädgården för att återskapa tidigare relation mellan byggnader och trädgård. Möjligheten till rekonstruktion av orangeribyggnad bör studeras.
- * Restaurering av gårdsytorna närmast huvudbyggnaden med historiskt korrekt växt- och markmaterial.
- * Gallra strandlinjen nedanför koloniträdgårdarna och delvis utmed parkstråket. Tydliggöra anläggningen från vattnet och återta siktlinjer över Mälaren mot Svartsjölandet.
- * Varsamt tydliggöra platser och gångstråk i parken.
- * Restaurering av delar av den gamla kvarnbäcken.
- * Restaurering av templet inklusive interiörens måleri.
- * Planläggning av mötet mellan engelska parken och planerade parkstråk utmed nuvarande sopstationsområdet.

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholms brandstodsbolag,
Brandförsäkringshandling från 1837, 1872, 1894
Spångaarkivet, Järfälla kommun,
Riddersviks gård volym 1908-39
Stockholms stadsmuseum, fotografier, artiklar
Stockholms stads hemsida
"Översiktsplan 99 för Stockholm" juni 2008
Nordiska museets arkiv,
Sellings dokumentation från 1928

LITTERATUR

ANDERSSON, HANS E B m.fl. 2002. *I Stockholms västligaste utpost - om Lövsta, Kyrkhamn och Riddersvik*. Stockholm
HELLSTRÖM ANNA, Johansson Ingrid, Riddersvik
-Byggnadshistorisk inventering från Stockholms stadsmuseum, rapport 2003:2
SELLING, GÖSTA, *Säterier och gamla gårdar i Stockholmstrakten*.
Ny, omarbetad och utvidgad upplaga, Stockholm 1977
Första upplagan med samma namn utgiven 1928

KARTOR

Lantmäteriverket
Ägokarta från 1690, 1752
Hässelby museums arkiv samt Stockholms stadsarkiv
kopia av ägokarta från 1843, 1892

Riddersvik från gårdssidan 1928. Foto G.Selling.